
УДК 378. 14

Ірина Миколаївна Кустовська
*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
німецької та другої іноземної мови Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ УМІНЬ І НАВИЧОК У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦЯ

У статті порушується питання формування професійно значущих умінь і навичок у професійній підготовці фахівця. Особистість майбутнього фахівця формується у процесі професійної підготовки, органічно поєднуючи виховання і навчання та акцентуючи основну увагу на формуванні професійно значущих умінь та навичок, чітко спрямованих на специфіку майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: професійно значущі уміння і навички, формування, фахівець, особистість, професійна підготовка.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування професійно значущих умінь та навичок є невід'ємною складовою загального процесу професійної підготовки фахівця, а отже і формування особистості, оскільки лише про фахівця, який володіє такими вміннями та навичками, ми можемо сказати, що це сформована особистість. Сучасна педагогіка розглядає процес формування особистості як органічне поєднання виховного та дидактичного впливів під час здо-

© Кустовська І. М.

буття людиною вищої освіти, в рамках якої здійснюється професійна підготовка майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Фруктова Я. у своїй статті “Фундаменталізація змісту професійної освіти як сучасна педагогічна проблема” зазначає, що розвиток сучасної вищої освіти передбачає серед інших складових і формування базових, професійних компетентностей [1]. Плачинда Т. підкреслює у своїй публікації “Професійна підготовка майбутніх фахівців в контексті Євроінтеграції”, що у зв’язку з інтеграцією України в Європейський простір висуваються нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців, і в першу чергу – забезпечення належної якості вищої освіти [2].

Метою статті є теоретично обґрунтувати поняття професійно значущі вміння і навички в контексті професійної підготовки майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські та зарубіжні науковці та педагоги приділяють процесу формування особистості багато уваги. Серед найбільш відомих та знаних науковців можна назвати Л. Барановську, В. Галузяка, С. Гончаренка, Р. Гуревича, Н. Мойсеюк, Н. Ничкало, О. Романовського, М. Сметанського, Г. Тарасенко, М. Фіцулу, В. Шахова та ін. Вчені погоджуються з тим, що формування як процес повинно містити елементи виховання та навчання. Проте конкретно визначають поняття “формування” не всі. Зупинимося на визначенні науковця Н. Мойсеюк, як на такому, що характеризує більшість аспектів досліджуваного процесу.

“Формування – це надання певної форми, завершеності процесу становлення людської особистості, воно здійснюється під впливом усіх без винятку умов суспільства: екологічних, соціальних, економічних, ідеологічних тощо” [3].

Деякі науковці формування особистості розуміють як її розвиток (В. Галузяк, М. Сметанський, В. Шахов та ін.) і надають йому більш ширшого значення. Згідно з їхньою думкою, розвиток – це процес кількісних та якісних змін в організмі та психіці людини [4].

М. Фіцула розуміє формування як всебічний розвиток особистості, що охоплює всі сфери діяльності людини [5].

Процес формування особистості детермінується впливом таких факторів: спадковості, навколишнього середовища та активності самої людини (В. Галузьяк, М. Сметанський, В. Шахов); свідомості, комунікації, здатності виконувати певну діяльність, мотивування, цілепокладання, орієнтування, самоактуалізації, самореалізації, самоконтролю, самооцінки, корекції (Н. Мойсеюк). На формування особистості впливають географічне, соціальне, оточуюче середовище, які визначають основні пріоритети, стилі та особливості людини.

Виходячи з цього, визначимо основні особливості процесу формування майбутнього фахівця. Сформованість особистості майбутнього фахівця визначається розвитком його особистісних якостей (психічних, фізіологічних, педагогічних, соціальних тощо), цілісністю набутої професійної компетентності (сформованість практичних професійно значущих умінь та навичок, завершеність теоретичної бази знань, розвиток професійних компетенцій), відповідність сучасним вимогам суспільства (етичним, моральним, професійним, комунікаційним тощо).

Таке визначення допомагає цілісно сформувати особистість майбутнього фахівця, органічно поєднуючи в цьому процесі як виховання, так і навчання.

Точного визначення поняття “професійно значущі уміння та навички” не знайдено, тому спробуємо синтезувати його з наявних визначень складових термінів досліджуваної проблеми.

У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови”, за редакцією В. Бусела, визначається, що: “уміння (вміння) – здобута на основі досвіду, знання здатність належно робити що-небудь”; “навичка – схильність чи потреба діяти, вести себе певним чином; звичка; уміння, набуте вправами, досвідом; навик. Навички – практичні знання, досвід у якій-небудь галузі” [6]. Ці визначення допомагають зрозуміти необхідні нам поняття лише в загальному сенсі.

Одне з перших науково-педагогічних визначень поняття “вміння” знаходимо у Я. Коменського. Він розглядає вміння як категорію, що залежить від теорії, передбачуваності, практики. Передбачуваністю він називає вміння правильно діяти за важких обставин, тобто

вміння вибирати корисні речі й уникати шкідливих. Кожній практиці повинна передувати теорія, передбачуваність. Кожна практика повинна вдосконалюватися наступною практикою [7]. Педагог заклав підґрунтя для подальших досліджень визначення “професійно значущі вміння і навички” і означив найважливіші поняття цього визначення.

Поняття “вміння і навички” трактуються переважно як загальнопедагогічні поняття. Жоден з дослідників не виділяє таку особливість умінь та навичок, як їх професійну значущість. Здійснивши системний аналіз сучасних підходів до формулювання поняття “вміння” українських та зарубіжних науковців, визначимо, що професійні вміння – це здатність до виконання системи пізнавальних та практичних дій у подальшій професійній діяльності. Професійні навички майбутнього фахівця – це спрямовані на виконання професійних завдань, доведені до автоматизму практичні дії, що відбуваються свідомо і формуються на основі набутих раніше теоретичних знань та умінь.

Професійні вміння педагогами розуміються як внутрішня модель майбутньої діяльності, які базуються на отриманих знаннях і розвинутих здібностях і забезпечують її ефективність. Такі вміння, формуючись у сфері діяльності людини, є результатом діяльності у сукупності із розвитком особистісних здібностей (їх основи та передумов успішного формування). Під час формування умінь важливого значення набуває взаємозв'язок умінь і навичок. Хоча поняття “вміння та навички” як правило вживаються поруч, проте вони не є рівними. Тут спостерігається певна ієрархія, в якій вміння – це утворення вищі за навички. Формування й розвиток умінь ґрунтується на знаннях та відпрацюваннях відповідних навичок. Сучасна педагогіка трактує вміння як незавершені навички, етап їх створення (навички у цьому випадку виступають як стереотипні автоматизовані операції, необхідні під час виконання тих елементів предметних дій, де потрібна точність, закріпленість зв'язків, однакових типових дій); вміння також розуміються як знання в дії, тобто як спосіб та якість професійної діяльності; це можуть бути і здатності до цілеспрямованої діяльності задля досягнення свідомо визначеної мети.

Згідно з Є. Мілеряном, спочатку людина отримує знання, потім формує вміння застосовувати знання на практиці (первині дії), далі вона виконує вправи, розв'язує задачі, доводячи ці дії до автоматизму (тобто формує навички). Таким чином, без умінь не можуть формуватися навички. Тобто вміння є ширшим та важливішим поняттям. Науковець пропонує розрізняти такі групи професійних умінь: когнітивні, загальнопрофесійні та операційно-контрольні [8].

Є. Мілерян стверджує, що власне навички у своєму формуванні проходять чотири етапи, жоден з яких не може відбуватися без необхідних для цього умінь. На першому етапі (попередньому) формується програма професійних навичок, виділення із умінь окремих компонентів, вибір лише необхідної для цих дій інформації. На другому етапі (аналітичному) дії виконуються роздільно, кожний компонент аналізується, формуються зв'язки між компонентами дій. На третьому етапі (синтетичному) окремі елементи дій об'єднуються в одну послідовність із чітким взаємозв'язком та ієрархією. На четвертому етапі (автоматизаційному) видаляються зайві рухи, увага переміщується з процесу на результат, відбувається мимовільна регуляція темпу дій, що виконуються [8].

У випадку тривалої перерви в діяльності може відбутися деавтоматизація навичок. Але в жодному разі не відбувається деавтоматизація чи втрата умінь. Це ще раз доводить, що вміння є утворенням вищим за навички.

Ці положення є надзвичайно важливими у процесі формування професійно значущих умінь і навичок майбутнього фахівця. Власне саме поняття професійної значущості вимагає від умінь і навичок чіткої спрямованості на специфіку майбутньої діяльності.

Нині професійна значущість умінь та навичок майбутніх фахівців визначається не так чітко, як професійні компетенції, але саме поняття не є новим для сучасної педагогіки.

Так, згідно з підходом З. Курлянд, А. Семенової та Р. Хмельюк, професійна значущість практичних умінь і навичок визначається наступним чином: "Реалізація профспрямованості навчання потребує певної організації як усього навчального матеріалу, так і навчально-

го процесу в цілому. Напряма такої організації має на меті сформувати в системі загальних знань підсистему знань, умінь та навичок, які можна охарактеризувати як професійно значущі. Серед безлічі умов реалізації профспрямованості навчання вказано на необхідність добору професійно значущих галузей знання зі змісту курсу дисциплін професійного спрямування. Навчальний матеріал, поданий у них, умовно можна поділити на загально професійний і вузько професійний. Відповідно, перший спрямований на розвиток професійного кругозору, сприяючи формуванню однієї з основних якостей сучасного фахівця – професійної мобільності та стійкості. Засвоєння цієї частини навчального матеріалу можливе на рівні знань. Інша складова здобуття професійної освіти спрямована на розвиток професійного кругозору з урахуванням формування у них професійно значущих конкретних знань та вмінь майбутнього фахівця. Оволодіння засобами і способами адаптування вузько професійних знань до умов практичної діяльності стає основним завданням у навчанні дисциплін професійного циклу. Тому, добираючи зміст навчального матеріалу з дисциплін професійного циклу, слід насамперед виходити з його професійної необхідності, тобто вивчення конкретного професійного матеріалу, що набуває розвитку в суто професійних дисциплінах і з урахуванням формування конкретних професійно кваліфікованих умінь” [9]. Цей підхід є чи не єдиним у сучасній педагогіці, що досліджує саме професійно значущі вміння та навички майбутніх фахівців.

Згідно з підходом науковця В. Калініна щодо визначення професійно значущих умінь і навичок, для майбутнього фахівця важливими є загальні для різних предметних галузей уміння і навички: демонстрація знання основ та історії дисципліни; логічне й послідовне подання освоєних знань; контекстуалізація нової інформації та її тлумачення; демонстрація розуміння загальної структури дисципліни й зв'язку між складовими дисципліни; розуміння та використання методів критичного аналізу й розвитку теорій; правильне використання методів і техніки дисципліни; оцінка якості досліджень у цій предметній галузі; розуміння результатів експериментальних і спостережних способів

перевірки наукових теорій. Стосовно конкретних професійних умінь і навичок, то майбутні фахівці повинні: володіти предметною галуззю на належному кваліфікаційному рівні; знати новітні теорії та їхні інтерпретації; критично відслідковувати й осмислювати розвиток теорії й практики; володіти методами незалежного дослідження й уміти пояснювати його результати на належному рівні; демонструвати оригінальність і творчий підхід [10]. Ці вміння і навички складають цілісний портрет майбутнього фахівця своєї справи. Чітке визначення низки професійно значущих умінь і навичок надає можливість покращити навчально-пізнавальну діяльність та сформувати в майбутньому суб'єкта професійної діяльності, здатного активно і свідомо керувати власною діяльністю та позитивно впливати на результати праці всього колективу.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Особистість майбутнього фахівця формується в процесі професійної підготовки, органічно поєднуючи виховання і навчання та акцентуючи основну увагу на формуванні професійно значущих умінь та навичок, чітко спрямованих на специфіку майбутньої професійної діяльності. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у розгляді основних аспектів формування професійно значущих умінь і навичок у професійній підготовці фахівців прикордонної служби України.

Список використаної літератури

1. Фруктова Я. С. Фундаменталізація змісту професійної освіти як сучасна педагогічна проблема [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/3831/1/Ya_Fruktova_konf_GL.pdf
2. Плачинда Т. Професійна підготовка майбутніх фахівців у контексті Євроінтеграції [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/3-mizhnarodna-internet-konferentsiia-2015/sektsiia-1/3532-profesiyna-pidhotovka-maybutnikh-fakhivtsiv-u-konteksti-yevro-intehratsiyi>
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб / Н. Є. Мойсеюк. – [4-е видання, доповнене]. – К. : ВАТ КДНК, 2003. – 615 с.

-
4. Педагогіка : навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – 2-е вид., випр. і доп. – Вінниця : “Книга-Вега”, 2003. – 416 с.
 5. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – [видання 2-ге, виправлене, доповнене]. – К. : Академвидав, 2006. – 560 с.
 6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. лов. ред. Бусел В. Т.]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
 7. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – 656 с.
 8. Милерян Е. А. Психология формирования общетрудовых политехнических умений / Е. А. Милерян. – М. : Педагогика, 1993. – 297 с.
 9. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2005. – 399 с.
 10. Калінін В. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04 / В. О. Калінін. – Житомир, 2005. – 311 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2015

Кустовская И. М. Формирование профессионально значимых умений и навыков в профессиональной подготовке специалиста

В статье поднимается вопрос о формировании профессионально значимых умений и навыков в профессиональной подготовке специалиста. Формирование профессионально значимых умений и навыков является необходимой частью общего процесса профессиональной подготовки специалиста, а значит и формирования личности, поскольку только о специалисте, который владеет такими умениями и навыками, мы можем сказать, что это сформированная личность. Современная педагогика рассматривает процесс формирования личности как единство воспитательного и дидактического влияний при получении человеком высшего образования, в рамках которого совершается профессиональная подготовка будущего специалиста. Личность будущего специалиста формируется в процессе профессиональной подготовки, объединяя воспитание и обучение и акцентируя

основное внимание на формировании профессионально значимых умениях и навыках, четко направленных на специфику будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессионально значимые умения и навыки, формирование, специалист, личность, профессиональная подготовка.

Kustovska I. M. **Formation of professionally significant abilities and skills in the professional training of a specialist**

The article raises the question of formation of professionally significant abilities and skills training of a specialist. Formation of professionally significant abilities and skills is an integral component in the overall process of professional training of specialist, and therefore the formation of personality, because only the specialist who has the following skills and abilities, is an established individuality. Modern pedagogy determines the process of individuality formation as an organic combination of educational and didactic effects while the highest education receiving, which contains future specialist's training. The main peculiarities of the process of formation of the future specialist.

The formation of a future specialist is determined by the development of his personal qualities (psychological, physiological, pedagogical, social, etc.), the integrity of the acquired professional competence (practical formation of professionally important abilities and skills, the perfection of theoretical knowledge base, development of professional competencies), compliance with the existing requirements of society (ethical, moral, professional, communication, etc.). Such a definition helps to form a holistic personality of future specialist, organically combining education and learning in this process. The concept of "abilities and skills" is treated primarily as generally pedagogical concepts. None of the researchers does not emit such a feature of skills as their professional value. On the basis of systematic analysis of modern approaches to the formulation of the concept of "ability" of Ukrainian and foreign scientists, we'll define, that professional skills is the ability to perform the system of cognitive and practical actions in the future professional activity

Professional skills of a future specialist are the practical actions focused on performing of professional tasks and driven to automatism, that occur consciously and are formed on the basis of previously acquired theoretical knowledge and skills. The personality of the future specialist is formed in the process of professional training, organically combining an education and learning and focusing the main attention on the formation of professionally significant abilities and skills, clearly focused on the specifics of future professional activity.

Keywords: *professionally significant abilities and skills, formation, specialist, person, professional training.*